

Móricz Zsigmond és Zilahy Lajos baráti kapcsolata

1.

Móricz Zsigmond néha arról panaszkodott Magoss Olgának, debreceni levelezőtársának, plátói szerelmének, hogy nagyon magányos. Ez némileg meglepő, hiszen az író mozgalmas életet élt, szerteágazó kapcsolathálózata volt. Ha azonban sikertelen házasságaira gondolunk, érteni véljük hiányérzetét. Mert voltak ugyan kedves emberei, akiket „drága barátom”-nak szólított vagy emlegetett, de hiányzott a bizalmas barát (confident friend), akinek bepillantást engedett volna lelke tárnáiba. Kedves emberei közé tartozott Zilahy Lajos is, amint azt Móricz Virág tanúsítja: „Zilahy, mint a *Magyarország* főszerkesztője, az utolsó munkaadója volt. Szerette is, hiszen Zilahy derék ember volt, amellet bájos, szeretni való, elég jó író, és az élethez is értett.”¹

A tizenkét évvel fiatalabb, immár két regény és néhány színdarab révén meglehetősen hírnévre szert tett Zilahy 1924-ben lehetőséget kapott a *Nyugat* szerkesztőtől, hogy a Móricz Zsigmondot köszöntő számban letegye obulusát a magyar próza nagymestere előtt. Zilahy a *Kerek Ferkó* kapcsán rőtta le tiszteletét. Noha személyesen nem láthatta Arany Jánost, Móricz Zsigmondot mégis hozzá hasonlítja. Nem láthatta Kerek Ferkót sem, hiszen fiktív alak, de katonakorában Halason, a háború végén, a kávéházban az ottani magyar élet atmoszférájának tipikus alakjaiban, az alakok mentalitásában a Kerek Ferkó regénye kelt életre benne szinte érzéki módon. Felsőfokon dicséri Móricz ábrázolóművészetét, ahogy például leírja Kerek Ferkó táncát: „A magyar táncnak ebben a leírásában a művészi meglátáson túl van valami, ami szívdobogtatóvá teszi a képet. A tánc ritmusán túl egy másik ritmusnak megérezése, amely a magyar élet csodálatos, titokzatos ritmusa. Döng a talaj alattunk, akár Kerek Ferkó, akár Túri Dani, akár Báthory Gábor lépked rajta. A belső erő szinte szétveti a mellkasukat, és a vérük

BAKÓ ENDRE (1938) dolgozott tanárként, népművelőként, újságíróként. 1990–1999 között a *Hajdú-Bihari Napló* főszerkesztője, korábban az *Alföld* című folyóirat rovatvezetője volt. Utóbbi kötete: *Műveik, mesterek, kapcsolatok. Irodalmi dolgozatok* (2022).

1 Móricz Virág: *Tíz év*. II. Bp., 1981, Szépirodalmi Könyvkiadó, 414.

sűrűn, fekete-bíborosan ég a halántékukban.” Móricz művészete egyik legfőbb értékének elhithető erejét tartja. „Szeretném megkérdezni most Móricz Zsigmondot, hogy élt-e valaha Szalontán, mert aki szalontai ember kezébe kerül ez az írás, tegyen hitet mellettem, hogy nincs olyan kép vagy fotográfia, amely tökéletesebben visszaadná legkisebb részleteiben is a szalontai hajnalt, a szalontai piacot, a szalontai artézi kutat.” Miután szétszálazta a regény szerkezetét, és megnézte jobbról-balról a figuráit, úgy érezte magát, mint Kerek Ferkó, aki belenézett és beleveszett a csillagos magyar égbe...²

Zilahy esszéjéből nem derül ki, hogy ismerték-e már személyesen egymást. A kapcsolat felvételét adó hely, idő, alkalom nem ismeretes, de minden bizonynyal színházi körökben történt, ahol mindketten forgolódtak, lévén színdarabírók. Móricz a *Naplók*ban 1929 februárjában említi először Zilahy nevét a Bajor Gizivel folytatott liezonjának pletykái nyomán.³ Amikor az az ötlete támadt, hogy a Pannónia kávéházban hetente két estén barátokat fogad, a szívesen látottak között felsorolja Zilahy Lajost is.⁴ Amikor pedig a *Nyugat* szerkesztését készült átvenni, a főmunkatársak között jelöli ki Zilahy helyét, és számít rá mint íróra is.⁵ Ez azonban terv maradt. Nem volt eltávolító mozzanat köztük, hogy a Kosztolányi által elindított Ady-revizióról másként vélekedtek. Zilahy többnyire egyet értett Kosztolányival, de végső meggyőződése: „Ady ennek a kornak mindenén és mindenkin túl a legnagyobb irodalmi jelensége Magyarországon. Petőfi és Arany óta a magyar líra trónusán ül.”⁶ Móricz interjúban fejezte ki változatlan nagyrabecsülését barátja iránt, többek között ezekkel a szavakkal: „Ady költő volt, aki az egyéni életnek pszichikai ingereire is reagált, a magányos ember lelki életét is kidalolta, de a legsúlyosabb ereje mégis csak onnan jött, hogy egy tragikus fajtának prófétai szenvedője volt...”⁷

Pakots József kezdeményezésére 1932. május 23-án megalakult az Írók Gazdasági Egyesülete (IGE), mint gazdasági érdekszervezet. Az egyesület több emlékeztető íróhatet rendezett, amelyek felidézése meghaladja dolgozatunk kereteit, csupán annyit, hogy mindketten vállaltak benne vezető szerepet. Az elnökké választott Pakots mögött Móricz Zsigmond a társelnök, Zilahy Lajos a 29 fős irodalmi tanács elnökhelyettese. Az alapító halála után Móricz 1933. július 28-án ideiglenesen átvette az IGE irányítását, majd novemberben az egyesület Irodalmi Tanácsának elnöke. Zilahy viszont Ugron Gábor mellett – másokkal együtt – az egyesület társelnöke. Az 1936-os közgyűlésen nem kerültek be a vezetőségbe, Móricz vélhetőleg a Kodolányival keletkezett konfliktus miatt.

2 Kerek Ferkó. *Nyugat*, 1924, I, 259–260.

3 Cséve Anna (szerk.): Móricz Zsigmond: *Naplók, 1926–1929*. Bp., 2012, Noran Könyvesház, 333.

4 I. m. 565.

5 I. m. 727–728.

6 Zilahy Lajos: Ady. *A Toll*. 1929/14, 12–14.

7 D. Kocsis László: A legnagyobb harcos meghalt és tovább harcol. *Pesti Napló*, 1929. július 18., 5.

De 1938-ban ismét az irodalmi tanács elnöke, Zilahy az egyik alelnöke. 1943-ban ő vette át az Irodalmi Tanács elnöki tisztét. Egy-két alkalommal előadást is vállaltak.⁸

2.

A lektűrírónak elkönyvelt Zilahy Lajos, az úri középosztály írója, 1932-ben, amerikai útja után balra fordult, reformeszméket melengetett, amelyeknek gyakorlati alkalmazásához írótársakat keresett. Előbb Móricz Zsigmondra gondolt, majd rátalált a vezető népi írókra.⁹ Gellért Oszkár írja: Zilahy Lajos megkérte őt, írjon Móricz Zsigmondnak Hévízre, hogy „tömörüljenek az írók politikailag is a magyar polgári liberalizmus megszilárdítása és a parasztság kulturális felemelkedése érdekében”. Móricz 1932. július 1-jei keltezéssel elutasította a kezdeményezést: „Kedves Oszkárom, nagyon szerencsétlennek találom a Zilahy Lajos ideáját. Elégszer kitapasztaltuk már, hogy az írókban nincs politikai érzék. [...] de Zilahynak politikai ambíciói vannak, ez nyilvánvaló [...] Írókra ne támaszkodjon, mert mi nem tudunk neki segítségére lenni. [...] Még Zilahynak is meggondolandónak tartom, hogy érdemes-e neki politikai pályára lépni. [...] Én semmiféle politikai nyilatkozatot nem írok alá.”¹⁰ Zilahy pár nappal korábban nyilatkozott *A Reggelben*, s kijelentette, hogy ő szélsőbaloldali.¹¹ Móricz ártalmasnak tartotta a nyilatkozatot: „Így kiszolgáltatni magát, ily támadási felületeket adni.” Zilahy adott szavát azzal hitelesítette, hogy megírta *Tizenkettedik óra* című komédiáját, amelyben nyomasztóan ábrázolja a munkanélküli család nyomorát. János, a negyvenéves főhős az emberiséget akarja megváltani, de végül visszakerül a bolondok házába. A cselekmény során az író több alkalommal igen kemény hatalomellenes, társadalombíráló megjegyzést ad a szájába, jöllehet a történet meghatározhatatlan miliőben játszódik, de az áthallás elkerülhetetlen. A komédiát a Magyar Színházban játszottak, Törzs Jenővel a főszerepben, de húsz előadás után a színház levette műsoráról, bár Zilahy azt állítja, hogy a darabot a belügyminiszter tiltotta be átmenetileg.¹²

Nem vesztette el azonban felsőbb kapcsolatait, vezető politikus barátainak bizalmát. Maga Kozma Miklós belügyminiszter védte meg és orientálta Gömbös Gyulához. 1934. március 4-én átvette a *Magyarország* szerkesztését, amely

8 M. Pásztor József: „Kezdetbe volt Pakots” – *Az IGE-írók krónikája, 1932–36.* Bp., 1984, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete.

9 Illyés Gyula írja, hogy ezer pengőt adott át nekik (Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Illyés), amit a *Válaszra* is fordíthatnak. In *Naplójegyzetek, 1929–1945.* Bp., 1986, Szépirodalmi Könyvkiadó, 97. Az összeg sorsát nem tudjuk követni.

10 Gellért Oszkár: *Kortársaim.* Bp., 1954, Művelt Nép Könyvkiadó, 156–157.

11 *A Reggel*, 1932. június 27., 9.

12 *A tizenkettedik óra.* In *Zilahy Lajos munkái*, XV. Bp., é. n., Athenaeum.

a reformszellem fóruma lett: teret nyitott a népi írók előtt. Már az első számban közölte a lap, hogy folytatni fogja a *Magyarország* nemes hagyományait, gondoskodni kíván az olvasók szórakoztatásáról és szellemi neveléséről. „Hétről hétre élvezetes, felemelő, pompás kisregények közlését kezdi meg, mert fontosnak tartja, hogy az irodalom értékei lüktető frissességgel áradjanak bele a közönség szívébe-lelkébe, s mert küzdeni kíván a magyar írókért és irodalomért, minden héten más kitűnő író szót emel meg. [...] Első kisregényünk Móricz Zsigmondnak, a magyar irodalom ma élő legnagyobbjának nagyszerű új műve, a *Táltos legény és csillagszemű leány* lapunk mai számában indul meg és napról-napra bőséges folytatásokban egy hétig közöljük.”¹³ A lapkiadó biztosította Móriczot, hogy Zilahy mellett olyan publicisztikai tevékenységet folytathat, amilyet akar.¹⁴ Némileg meglepte, sőt sértődötten vette tudomásul, hogy Zilahy humort vár tőle, de aztán dűlőre jutottak.¹⁵ Néha Zilahy képviselte az érdekeit a főnökség előtt.¹⁶ A következő két évben, Zilahy lemondásáig, Móricz Zsigmond vitte a lapban a prímet az írók közül. Ám 1935 elején mégis vitája támadt Az Est-lapokkal (és az Athenaeummal), harcát egyedül vívta, „Zilahy mintha nemigen tudna semmiről.”¹⁷

Erdély című regényét Zilahy ugyan kiadói kérésre üdvözölte vezércikkben, de bizonyára nem esett terhére. Móricz munkásságát balzaci méretűnek nevezte: „Költészet és valóság. Mélyen átélt, valóságos, szinte kézzelfogható valóság. Az álmodó Móricz Zsigmond legvalószínűbb álma ez a hatalmas munka, amely a realizmus írói szemléletmódját először teljesíti ki magyarul a történelmi regény műfajában. Modern könyv, és máris klasszikus. Egy nagy író pazar ajánléka nemzetének. Hódolattal és büszke örömmel köszöntjük indulása pillanatában. Az írónak pedig hálásan köszönjük, hogy mindnyájunknak adta, és benne – még egyszer mondjuk – egy kicsit visszaadta nekünk Erdélyt.”¹⁸ De hogy vélekedett Móricz az író Zilahyról? Herceg Ferenc mellé sorolja, akit elmulasztott megköszönteni abból az alkalomból, hogy hetvenedik születésnapján megkapta a kegyelmes címmel járó I. osztályú magyar érdemkeresztet. „Irodalmi barátja nincs. Csathó Kálmán és Zilahy Lajos. Hárman triumvirátus. Az a különbség, hogy Zilahyban mégis van friss véna. Lentről jött, maga küzdötte fel magát, és pezseg benne valami.”¹⁹ Más helyen is a jó nevek közé sorolja.²⁰ Ugyanakkor úgy érezte, hogy a keresztény írók közül Zilahy tette az

13 Heti regények. *Magyarország*, 1934. március 4., 7.

14 *Naplók, 1930–1934*, 483.

15 I. m. 498–499.

16 I. m. 727–738.

17 *Naplók, 1935*. Pécs, Kronosz Kiadó, 223, 83.

18 *Magyarország*, 1934. december 14., 1.

19 *Naplók, 1930–1934*, 428.

20 I. m. 529.

első kísérleteket azon az úton, amelyet a zsidóság jelölt ki a közösségnek.²¹ Profi technikával megírt könnyed darabjaira célzott, melyek révén nagy népszerűség övezte. A *Kamaszok* című színművével kapcsolatban viszont megjegyzi: „Kihagytam belőle minden politikát. Főleg azért, mert láttam a Zilahy darabját, s abban pontosan ugyanazt a gondolatmenetet találtam, mint a magaméban: a szalon-szocializmusnak egy kínos vergődését. Még a megoldás is ugyanaz volt, az örült bevetése.”²² Egy beszélgetésüket két és fél oldalon reprodukálja. Fő tárgya a nyílt választási rendszer, amelyet Móricz nehezményez, Zilahy Gömböstől várja a választójog kiterjesztését, s mindketten sajnálkoznak a nép helyzetén, gyermekdedségén, amelynek részben a zsidó tőkés és a német politikusok az okozói. Eközben jegyzi meg: „Zilahy egész jó író. De nem tekinti magát mégsem azonosnak. Úgy mondja: Utóvégre ezek az én fajtám. Nem?... És ezt kell látni.”²³ Zilahy feltételezhetően magyar identitására utalt.

1935 tavaszán a Kisgazda Párt szerette volna felléptetni a tiszalöki kerületben képviselőnek, amire Zilahy mint Eckhardt Tibor elnök barátja is kapacitálta. Móricz tárgyalásokat kezdett a pártvezetőkkel, de rövid habozás után, mivel nem volt benne „elvakult politikai vágy”, nemet mondott, és a sajtóban azt a nyilatkozatot tette, „Nem lépek fel, ellenben a független kisgazdapártot teljes mértékben támogatom.”²⁴

Gömbös miniszterelnök (1932–1935) még 1932 októberében 95 pontos programot hirdetett (Nemzeti Munkaterv, amit az ellenzék Álmoskönyvnek csúfolt, bár egyes gazdasági szférákat előmozdított), amely válságkezelést, nemzeti egységet és reformígéreteket tartalmazott, ezzel várakozást ébresztett a középosztály bizonyos rétegeiben, de a program – Zilahy révén – szellemi mozgolódást idézett elő a népi írók körében is. Íróink erről több alkalommal baráti beszélgetést folytatott Gömbössel, aki felismerte az irodalom politikai-ideológiai mozgósító erejét különösen a rádió révén. „Szeretnék megismerkedni a barátaiddal. De ne hozd fel őket a miniszterelnökségre. Hívjál meg bennünket teára. Ne legyünk többen, csak hatan-nyolcan”²⁵ – javasolta Gömbös. Zilahy 1935. április 6-án kérte fel Móriczot a részvételre, aki azzal a feltétellel vállalkozott rá, ha Kodolányit nem hívják.²⁶ Kijelentette, nem kételkedik benne, hogy a miniszterelnök jót akar a magyar népnek, nemzetnek, de az Alföld népe nyomorban él. „Felolvasom az ételeket, amiket esznek.”²⁷ Április 12-én Móricz Zsigmond, Németh László, Németh Imre, Illyés Gyula, Féja Géza, Tamási Áron, Szabó Lőrinc (Kerék Mihály?) részvételével Zilahy Lajos lakásán létrejött a sokat vitatott

21 I. m. 682–683.

22 I. m. 461.

23 *Naplók*, 1935, 216–218.

24 I. m. 205.

25 Benedek István: Éjszakai beszélgetés Zilahy Lajossal. *Új Látóhatár*, 1959, 241–263.

26 Konfliktusuk az IGE pénzügyeivel kapcsolatban támadt.

27 *Naplók*, 1935, 254–255.

találkozó, amely a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb irodalompolitikai eseményének számít.²⁸ Az álláspontok távolsága miatt eleve kudarca ítélt eszmecsereének intenzív korabeli sajtóvisszhangja, majd hatalmas történelmi utóirodalma támadt. Az emigrációban egy Zilahy-interjú kapcsán még 1959-ben is vitatkoztak róla.²⁹ Nem feladatunk a vitát érdemben ismertetni, csak a Móricz Zsigmondot érintő mozzanatokot ragadjuk ki.

Zilahy így emlékezett: „- Én szólaltam meg. Hát, talán Zsiga kezdje a szót - indítványoztam mint házigazda. És most nagyon szép jelenet következett. Móricz Zsigmond, aki akkoriban jött haza egyik alföldi útvjáról, mellényének bal felső zsebébe nyúlt, kivett egy összehajtogatott cédulát, amit a nagy találkozóra készített és olvasni kezdte. „Hétfő. Reggelire kenyér, zöldbogyó. Délben lebbencsleves. Este üres krumplifőzelék. Kedd. Reggelire kenyér, zöldbogyó. Délben lebbencsleves. Este puliszka egy kis tejjel. Szerda. Reggelire kenyér, zöldbogyó, paprika, délben... És így tovább, napról napra, hogy ebben és abban a faluban mit eszik a nincstelen magyar paraszt.”³⁰ (Ne feledjük, Móricz ehhez hasonló ijesztő tapasztalatait *Magyar* című vezércikkében már Gömbös Gyula elé tárta még 1933 júniusában.³¹) Ez a hangütés elmélyítette az árkot a miniszterelnök és az írók között. Érdekes, Móricz a naplójában a maga szerepéről nem tesz említést, csak reprodukálja Gömbösnek az írókkal, különösen vele szemben tanúsított ab ovo ellenséges fellépését: „Az bizonyos, hogy M. Zs. nekem sohasem volt barát, mindig ellenség volt.”³² Meglepte - „Mert Laji állandóan mintegy tizenöt éves barátságáról beszélt” - hogy Gömbös Zilahyba is beleszúrt: a *Süt a nap* kivételével munkáit idegen utáztatoknak tartja.³³ A résztvevők - Móricz és Németh Imre kivételével - utána magyarázkodni kezdtek, majd többen megírták emlékezésüket kisebb-nagyobb eltéréssel.³⁴ Zilahy továbbra is elképzelhetőnek tartotta a népi írók és a kormányzat együttműködését egy Új Szellemi Front keretében. „Új szellemi frontra van szükség, amely felfrissülve az idők szelében és felfegyverkezve a reformpolitika gondolataival, keresztül tudja törni magát a létra-erdőn... Nem lesz nehéz dolog, mert a létra-erdőben rengeteg olyan ember kapaszkodik az ágakon, akit a létramászók nagy serege sodort magával, s akik már régen megunták, hogy mozdulatlanul a levegőben lógnak, félkézzel a semmibe fogózva. Az új szellemi front megszületésének első és legfontosabb alapfeltétele: az egységes világszemlélet. És ezen belül a törhetetlenül összeforrott

28 Kerék Mihályt egyes emlékezők nem említik, ha jelen volt, nyilván nem játszott szerepet.

29 Benedek István: *Éjszakai beszélgetés Zilahy Lajossal*. I. h.

30 I. h. 241-263.

31 Magyar. Gömbös Gyula miniszterelnök úrnak. *Magyarország*, 1933. június 1-2.

32 *Naplók*, 1935, 266-268.

33 I. h.

34 Úgy véljük, a legalaposabb tanulmány Lackó Miklós nevéhez fűződik: Az Új Szellemi Front történetéhez. In *Válságok-választások*. Bp., 1974, Gondolat, 52-170.

magyar szemlélet” – írta az esemény után két nappal.³⁵ Móricz úgy látta, hogy Zilahy a kormány mellett egy keresztény akadémiát szeretne megszervezni, amely szellemi programot adna a testületnek, bár Zilahy nem beszélt ilyen nyíltan. Egy tanácsadó testületet meddőnek tart, nem kíván benne részt venni, ehelyett kapjanak és végezzenek az értékes emberek gyakorlati feladatokat.³⁶ Egy pár nappal később viszont megdicséri barátját, a szerkesztőt: jó a munkatársi gárdája, minden napra jut egy fajsúlyos írás.³⁷

Zilahy – főleg a németellenes cikkekért – sok támadásban részesült, végül 1936 áprilisában lemondott szerkesztői állásáról. Móricz továbbra is a lap munkatársa maradt.

3.

Bár Móricz magánélete egyre kaotikusabb lett (megismerkedik Csibével, az *Árvácska* című regény ihletőjével, felbontja második házasságát), de irodalmi kapcsolatait ápolja. Nem véletlen, hogy Kádár Lajos naplóját (*Doni halálbánya*, 1936) ketten segítették világra: Móricz juttatta el a kéziratot az Athenaeumhoz, Zilahy írt hozzá előszót, majd Móricz a *Pesti Napló*ban méltatta.³⁸

Zilahy 1939. május 4-én váratlanul megjelent Leányfaluban, s közölte, azt a felszólítást kapta a Kisgazdapárttól, hogy Móricz Zsigmonddal együtt legyenek listavezetők a budapesti választáson. Móricz nevetve hátrította el az ötletet: „Nem nekem való, Lajikám. Öreg vagyok én már ehhez a játékhoz. Ha hatvanéves koromig nem kezdtem el, most fogjak hozzá ehhez a kortesutakhoz? Egyáltalán, az egész parlamentesdi idegen világ nekem.” De nem titkolja, hogy Eckhardt nem való a Kisgazdapárt élére. Zilahy emlékezteti, hogy a legutóbbi kecskeméti választás alkalmával várták, hogy fellépjen, s olyan népszerű volt, hogy akár államtitkár is lehetett volna. Móricz elgondolkodva válaszolja: „Nem vállaltam.” Majd később: „Te, Lajos, én már csak ellenzéken maradok, míg megvagyok. Akármilyen szépeket s jókat csinál a kormány, én nem tudom azt dicsérni...” Móricz Virág megismétli, hogy apja kedvelte Zilahy Lajost, a komolykodóan vidám, simulékony embert, a nők kedvencét, de látta ellentmondását: „Zilahynak is az a baja, hogy ő is kormánypártinak született, de a kor fertőzéséből van benne annyi, hogy a népszerűséget az ellenzéken véli megtalálni. Így minden írása a kastélyok felé indul, s folyton forradalmi gondolatokkal van tele.” A baráti látogatás után egy cédulára feljegyezte: „Zilahy is elszörnyedt

35 Zilahy Lajos: Új Szellemi Frontot! *Pesti Napló*, 1935. április 14., 15.

36 *Naplók*, 1935, 302–304.

37 I. h. 306.

38 Medvigy Endre: Író az áttörhetetlen közegről. In Kádár Lajos: *Doni halálbánya*. Pilisvörösvár, 2020, Időjel Kiadó, 223, 237.

kereskedelmi kertészetén. Rettenetesen sokallotta, hogy egy ilyen kis darab földre ötezer pengőt költött egy év alatt.”³⁹

Móricz képviselőiséget nem vállalt, de lányai nagy bánatára 1939 decemberében Szabó Páltól átvette az adósságokkal terhelt *Kelet Népe* szerkesztését, s a munkatársak, sőt a szerkesztőbizottsági tagok közé várja Zilahy Lajost is: „Drága Lajosom, egy hónapja beteg vagyok, csak pénteken jöttem be először, s ez a buta betegségnek sem nevezhető állapot annyira letört, hogy bár mindennap készülök neked is írni, nem bírok annyi erőt összevakarni, hogy megmondjam, hogy nagyon szeretnék megkérni, állj be közénk tizenkettedik apostolnak. Krisztus a magyar Nép. Ide mellékelem, ha elkerülte volna figyelmedet, a *Kelet Népe* legutolsó számát. A Németh Laci által meglökött kő nagyon kezd gurulni, már egész sereg levél jött, emberek jelentkeznek. [...] Én a te Kitűnőek Iskolájába örömmel beiratkozom, te pedig a mi »tehetségmentő« vásárukba csatlakozz be!” Gratulál Zilahy újabb sikereihez, ezmesternek tartja.⁴⁰ Zilahy válasza: „Drága Zsigám! Mondanom sem kell, hogy milyen örömmel csatlakozom Hozzátok. Erre a kijelentésre tulajdonképpen szükség sincsen, hiszen eddig is Veletek voltam. Persze egy kis személyes dörmögésre is szükség van ebben az ügyben. Ezt a levelet csak azért írom, ha csütörtöki elutazásod előtt nem tudnék veled telefonon beszélni.”⁴¹ Zilahynak ugyan a *Kelet Népében* mindössze két írása jelent meg, az első, a *Kitűnőek iskolája* mindjárt a folyóirat decemberi számában, és vitát váltott ki, ami használt a lapnak.⁴² Az nyilván véletlen, hogy a Nemzeti Könyvtár sorozat 9. számában együtt szerepelnek (Harsányi Zsolttal, vitéz Somogyvári Gyulával négyesben), Móricz a *Tisztességes magyarok*, Zilahy a *Mehály* című elbeszélésével. Mindkettő háborús történet.⁴³

Csaknem egy év múlva, 1940 szeptemberében ő is lapot indított *Híd* címmel az Athenaeum kiadásában. Az irodalomtörténet a folyóiratot afféle hibrid szellemi fórumnak értékeli, ezt Zilahy is elismerte: „Csak azt ne higgye senki, hogy szellemi vállalkozásunk eredményeit tökéletesnek, vagy akár kielégítőnek tartjuk. Szűkebb magunkról szólva, a *Híd* feladata az adott körülmények között a népi gondolat diadalra vivése mellett azzá zsugorodik, amit jól-rosszul teljesíthet: a magyar irodalomnak Móricz Zsigmondtól Tamási Áronig terjedő vonalát itt is és ilyen formában is életben tartani. A kritika jogos és indokolt lehet, hogy ez a forma hibrid.”⁴⁴ (Szerintünk ez volt a hetilap fő érdeme: népi, urbánus, munkásírók egyként teret kaptak benne.) Főmunkatársnak Móricz Zsigmondot, Németh Lászlót, Tamási Áront és Kodolányi Jánost kérte fel, de Féja Géza is

39 Móricz Virág: I. m. 234–238.

40 Tasi József (szerk.): Móricz Zsigmond, a *Kelet Népe* szerkesztője. *Levelek*, I. Bp., 1988, Petőfi Irodalmi Múzeum, 80–81.

41 Levele Móricz Zsigmondhoz. I. m. 85–86.

42 *Kitűnőek iskolája*. *Kelet Népe*, 1939/11, 5–7; Fel fogjuk építeni. 1940/3, 3–4.

43 *Mehály*. Felelős kiadó Dessewffy Gyula.

44 Zilahy Lajos: Krónikája. *Híd*, 1941. május 13., 4.

belső munkatársnak számított. A főmunkatársak 500 pengő havi fizetést kaptak. „A *Híd* főmunkatársaként gyakran jelentek meg írásai a lapban: novellák, visszaemlékezések, riportok. Ahogy naplóból és levelezéséből tudjuk, Móricz állandó pénzgondokkal küzdött, hiszen családja mellett népes rokonságát is támogatta anyagilag. Így jól jött számra a *Híd* meghívása is, főképp mivel épp 1939 decemberében mondtak fel neki az Est-lapoknál, miután az állami kézbe került...”⁴⁵ Móricz írt novellát, riportot, szubjektív krónikát, s vélhetően az írást olykor személyesen vitte be a laphoz. Erre utal Zilahynak egy kis életképe: „Most itt ül a szerkesztőségi szobában Móricz Zsigmond mellett egy egyetemi tanár. Irodalom és tudomány töpreng a nagy kérdés fölött: mennyiségileg szaporodjék-e a magyar vagy minőségileg javuljon fel. Móricz Zsigmond előhúzza kopott, tömött tárcáját, sokáig keresgél a sok kis cédula között, végre az egyikről ezt olvassa: – Arany János a tizedik, Deák Ferenc a hetedik, Széchenyi István az ötödik gyerek volt. Ő az ilyen cédulákat úgy hordja magánál, mint más az adóintést vagy a napi teendők emlékeztetőjét.”⁴⁶ Móricz azt bizonygatta a fajnevelés gondolatával játszó Zilahynak, hogy az ember szellemi képességei nincsenek összefüggésben azzal, hogy hányadiknak született a családban. 1941 májusában Erdélyben járt, Székelyudvarhelyről küldött kissé csalódott hangulatú levelet, a középosztály tétovásága, politikai és a vallási megosztottsága miatt. „Ide teszek három kis rajzot. Oly óvatossággal írva, amilyen könnyen lehetne lángoló betűkkel pingálni belőle: de akkor nem jelenik meg élő szemek előtt. Így is élnek a képek, s értőknek adnak is talán valamit. Effélet sokat küldhetek. Most nem hiszem, hogy hosszabb s nehezebb írásokra teljen. Ostromol a pillanat. Szeretettel ölel Móricz Zs.”⁴⁷ Bizonyításra szorul Móricz Virágnak az az állítása, hogy apja *Oláh Gábor útja* című köszöntőjét a *Híd* nem fogadta.⁴⁸ Ez annál kevésbé hihető, mert a három méltatás (Papp Károly, Csobán Endre, Móricz Zsigmond) együtt jelent meg a *Debreczeni Szemle* 1942. áprilisi számában.

Móricz Zilahy *Csendes élet* című regényét méltatta, ami meglehetősen gesztus, de olyan művet dicsért, amely általános elismerést váltott ki: „éjjel elolvastam a *Csendes életet*, s jó ízzel töltött el. Zilahy is csendes életet él. Arany János is azt élte. [...] Titokzatos könyv a Zilahy könyve. Családi *Levelesládája* mélyen megérint. Szavanként ettem: ez a magyar kenyér. Ilyen önvallomás után az ember magára érez s körülnéz: hol is vagyok?”⁴⁹

45 Kollarits Krisztina: A bestseller író, az arkangyal haragú színikritikus s a kedélyes elbeszélő irodalmi vállalkozása. – Zilahy Lajos *Híd* (1940–1944) című hetilapja. *Hitel*, 2019/10, I. rész, 103–104. A tanulmány a II. résszel együtt (*Hitel* 2019/11. szám) áttekintést ad a lapról.

46 Zilahy Lajos: Anyák napja. *Híd*, 1941. május 6.

47 Levele Zilahy Lajosnak. Székelyudvarhely, 1941. máj. 31. In *Móricz Zsigmond levelei*, II. Bp., 1963, Akadémiai Kiadó, 369–370.

48 Móricz Virág: *Tíz esztendő*, II. 454.

49 M. Zs.: Zilahy Lajos: *Csendes élet*. *Kelet Népe*, 1941/20, 14.

4.

Zilahy Pegazus névvel 1939-ben filmvállalatot alapított, azzal is segítette Móriczot, hogy megfilmesíttette *Betyár* című regényét, amelynek forgatókönyvét Jankovich Ferencre ruházta, a film rendezését – amely a *Szép csillag* címet kapta – Jelinek Imrére bízta. A *Betyár* megfilmesítéséről még az író életében tárgyaltak, de a filmbemutatóra csak halála után, 1942. december 25-én került sor. A filmről minden adat tudható (hossza 95 perc, operatőr Icsey Rezső, főszereplők: Páger Antal és Fényes Alice), bár egyetlen kópiája sem maradt fent.⁵⁰ A film idejét 1896-ból kortárs környezetbe, 1941-be helyezték, és Jankovich Ferenc forgatókönyvíró az eredeti történeten is változtatott, ami miatt sok bírálat érte az adaptációt. „A filmben ugyanis egy magyar parasztlegény betyárnak öltözik, és betör a grófi kastélyba, hogy így rablással szerezze meg azt a harmincezer pengőt, amely a falusi tejszövetkezet megalapításához kell. Fel akarja emelni, boldogítani akarja népét, de ráeszmél, hogy ilyen úton szerzett pénzzel nem lehet egy eszmére vállalkozni.” A kritika szerint a modern felfogásban előadott mű hiteltelenné tette a kilátástalan helyzete miatt, kényszerből betyárrá váló parasztfiú alakját, és az alkotók „a szegénység Móricz Zsigmond-i látomása helyére ünnepi, gyöngyösbokrétás filmnyomort varázsoltak”.⁵¹ Móricz még láthatta, olvashatta a sok elmarasztalásban részesült film szöveggönyvét s mélyen lesújtotta: „A filmszövegben nem maradt meg a regény tendenciájából egy jotta sem. De ezt neked adtam, s kérlek, csinálj vele, amit tudsz. [...] amit lehet, művészi oldalon tudom, megmented. [...] Arról mindenesetre biztosítalak, hogy én veled szemben a legnagyobb barátságot, együtt gondolkodást és szeretetet érzem, és azt sem felejttem el, hogy ebben a nekem oly nehéz 1941-ben anyagilag milyen jótét volt a *Híd* és a filmforgatás.”⁵²

Móricz Zsigmond halála alkalmából a hetilap írótól közölt rövid megemlékezést. Zilahy az alábbi szöveggel búcsúzott: „Itt ültél mellettem a székbén, a világ sorsáról gondolkoztunk. Gondolkoztunk és hallgattunk. S te akkor egyszerre, bottal a térded között, nyakig gombolt lódenkabátodban, hajad és bajuszod nagy bozontjával hirtelen megrebbentél. Mint egy nagy madár, amelynek roppant szárnyai vannak. Ez a mozdulata annyira a tiéd volt: nagy hallgatás után a levegőbe kaptad a két karod, mielőtt valamit fontosat akartál mondani. Azt mondtad: – Idehallgass. Én a múlt világháborúban tizenhat kilót fogytam. Ebbe bele fogok halni.

* * *

50 <https://nfi.hu>

51 Karcasai Kulcsár István: Zilahy Lajos szerepe a magyar film történetében. *Filmtudományi Szemle*, 1976, 26.

52 Tasi József: Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője. *Levelek*, I. Bp., 1988, Petőfi Irodalmi Múzeum, 378.

Köszönöm, Zsiga, még egyszer a zöldhagymát. Mikor utoljára voltam Nálad Leányfalun, búcsúzóul egy nyaláb zöldhagymát tettél a karomba, amúgy száraztól, gyökerestől, földesen. És azt mondtad: – Adjál belőle Piroskának is. Nem tudtad, hogy a feleségem nem eszi a hagymát. Így adtál te sokaknak sok mindent, amit ez a föld termelt, nem tudva, hogy akiknek adod, nem tudják megenni, megemészteni. De a mosolyod, ahogy adtad, gyönyörű és szomorú volt.”⁵³ Feltűnő viszont, hogy a sírnál a *Híd* nevében nem hangzott el búcsúbeszéd.

* * *

Móricz egyik írásának címe saját írói világának pontos kifejezése: *A nemzeti élet, a nemzeti munka*. Zilahyt, bár egyre nyitottabbá vált, alapjában csak egyes rétegek érdekeltek. Írásművészetük a modernizált népszínmű- és a népies novellák művelésében mutat hasonlóságot. Bizonyára ezt készítette Salamon Lászlót arra a téves következtetésre, hogy Zilahy Móricz epigonja.⁵⁴ Móricz népművész volt, a jogi doktorátussal rendelkező Zilahy világművész. Kodolányi szerint közös vonásuk a jó szervezőképesség volt.⁵⁵ Nem avatták be egymást családi életük titkaiba, alkotói terveikbe, de kapcsolatuk, mint egyenlő felek tartós és baráti viszonya, gyümölcsöző volt mindkettőjük számára.

53 *Híd*, 1942. október 1., 12.

54 Salamon László: Hamis és hamisított magyar nyavalyák. *Korunk*, 1929, 482.

55 Kodolányi János: Egy marok föld – Emlékeim Móricz Zsigmondról. In *Visszapillantó tükrök*. Bp., 1968, Magvető Könyvkiadó, 113.